

41. Провід «Українського Національного Об'єднання» Карпатської України // Новий Час. — 1939. — Ч. 18. — 27 січ.
42. Редакцію «Нової Свободи» вже перенесено з Ужгороду до Хусту // Діло. — 1938. — Ч. 249. — 10 листоп.
43. Розбудова Карпатоукраїнської преси // Діло. — 1939. — Ч. 28. — 8 лют.
44. Розвиток преси в Карпатській Україні // Українські Вісти. — 1939. — Ч. 53. — 10 берез.
45. *Росоха С.* Ми непереможні! / С. Росоха // Пробоєм. — 1938. — Ч. 5.
46. Селянський часопис «Карпатська Україна» // Діло. — 1939. — Ч. 26. — 5 лют.
47. *Сірополко С.* Чергові завдання в справі шкільництва в Карпатській Україні / С. Сірополко // Діло. — 1939. — Ч. 7. — 12 січ.
48. *Сніцарчук Л. В.* Українська преса Галичини (1919—1939 рр.) і журналістикознавчий дискурс : монографія / Лідія Сніцарчук. — Львів, 2009. — 416 с.
49. *Стерчо П.* Карпато-Українська держава / П. Стерчо. — Львів, 1994. — С. 92.
50. Театральне життя в Карпатській Україні // Діло. — 1939. — Ч. 57. — 14 берез.
51. Ужгородська «Неділя» знову виходить // Діло. — 1939. — Ч. 11. — 18 січ.
52. Українська преса на Закарпатті з каганцем на устах! // Голос. — 1938. — Ч. 38. — 23 жовт.
53. Український орган в чеській мові // Нова Зоря. — 1938. — Ч. 96. — 15 груд.
54. Українські часописи на Закарпатті // Правда. — 1938. — Ч. 40. — 2 жовт.
55. Церковні справи і католицька преса в Карпатській Україні // Правда. — 1939. — Ч. 4. — 22 січ.
56. Часопис «Карпатська Україна» // Новий Час. — 1939. — Ч. 26. — 6 лют.
57. Чеський часопис у Хусті // Новий Час. — 1939. — Ч. 34. — 15 лют.
58. *Шерш.* «Молоде Життя». Журнал Українського Пласту. Чис. 1, вересень 1938. Ужгород / Шерш. // Вогні. — 1939. — Ч. 1/2. — Січ.—лют. — С. 31.

Ольга Палюх

ГАЗЕТА «ВІЛЬНА УКРАЇНА» (1939—1941 рр.)
ЯК ВИДАВНИЧИЙ ПРОЕКТ

Висвітлено історію створення, особливості формування структури й особового складу редакції газети «Вільна Україна» впродовж 1939—1941 рр.

Ключові слова: газета, редакція, структура, особовий склад.

Освещено историю создания, особенности формирования структуры и личного состава редакции газеты «Вільна Україна» в 1939—1941 гг.

Ключевые слова: газета, редакция, структура, личный состав.

It was viewed the history of foundation, the features of forming of a structure and personnel of editing of the newspaper «Vilna Ukraina» in 1939—1941 years.

Key words: newspaper, the editors, a structure, personnel.

Українська періодика радянської доби становить значний пласт в історії вітчизняного пресовидання, оминути який тільки через заідеологізованість багатьох її матеріалів видається нам не лише нераціональним, а й неможливим, зрештою, кожна друкована одиниця має цінність першочергово вже як історичний документ. Попри специфіку преси епохи тоталітаризму, зумовлену «класикою» режиму, що модулювала певні схеми і стереотипи (наприклад створення образу віртуального позитивного героя), мову і стиль публікацій (практика вилучення з ужитку окремих слів і натомість використання мовних штампів, героїчний і маразматичний дикурси) [23, с. 89—97], усе ж — це хроніка життя декількох поколінь, які, пристосовуючись до реальних обставин, працювали, творили, здійснювали наукові відкриття — будували своє майбутнє. У цьому контексті важливим є дослідження також західноукраїнської періодики радянського зразка, що зумовлено потребою вичерпного висвітлення подій, які відбувалися на цих землях унаслідок більшовицької окупації. Власне зацікавленість недавньою історією спонукала українських дослідників до видання збірника «Культурне життя в Україні: Західні землі. Документи і матеріали» (Київ, 1995—2006), три опублікованих томи якого репрезентують окремі матеріали, що стосуються культурного будівництва на цих теренах у 1939—1953 рр., 1954—1965 рр. та 1966—1974 рр. Значно доповнити подані тут відомості можуть, на нашу думку, публікації, вміщені у газетах і журналах, які видавались у той час, зокрема у Львові: «Вільна Україна», «Ленінська молодь», «Література і мистецтво», «Радянський Львів», «Жовтень».

Одним із перших і, без сумніву, найтриваліших видавничих проєктів, реалізованих на західноукраїнських землях за радянської доби,

є газета «Вільна Україна». Обставини її створення тісно пов'язані з черговим прагненням «сильних світу цього» до перерозподілу державних територій. Унаслідок безпрецедентного договору — Пакту Ріббентропа-Молотова — Західна Україна була приєднана до СРСР: 17 вересня 1939 р. частини Червоної армії перейшли річку Збруч, а вже 25 вересня у Львові вийшов перший номер новоствореного пресового органу. Видання газети тривало до середини 1941 р. і припинилося у зв'язку з початком німецько-радянської війни 27 червня цього року на 149(536)-му номері. Відновлення її виходу відбулося у червні 1944 р. у м. Кременець Тернопільської області — там було надруковано 25 номерів невеликого формату, які містили зведення Радянського інформбюро і накази Й. Сталіна. Після звільнення Львова від німецьких військ редакція «Вільної України» почала працювати тут уже 27 липня 1944 р., а перший номер у Львові вийшов 29 липня 1944 р. [11, арк. 4]. Відтоді газета безперервно видавалася до 23 серпня 1991 р., коли її видання перервалося у зв'язку з путчем у Москві, проголошенням державності України і, як наслідок, — забороною на деякий час діяльності Комуністичної партії. Реновація газети відбулася 1993 р., і вона продовжує видаватися до цього часу. Подана нами схематично історія газети «Вільна Україна» вже наглядно засвідчує той колосальний обсяг різноманітних матеріалів, які відтворюють, хоча подекуди й у «кривому дзеркалі», події і факти майже за п'ятдесят років радянського панування на західноукраїнських землях.

Перші загальні відомості про «Вільну Україну» черпаємо у двох виданнях Української Радянської Енциклопедії, що характеризують газету як пресовий орган львівських обкому та міському Компартії України, обласної та міської рад народних депутатів та містять про неї досить обмежену інформацію. Так, у першому виданні УРЕ (1960 р.) зазначено, що газета була створена «під час визвольного походу Червоної Армії в Західну Україну 1939 р.», вказано дату виходу першого номера, подано зміни у її підпорядкуванні (підзаголовку) 1939 р., короткий перелік прізвищ українських письменників і журналістів, які працювали в апараті редакції (Я. Галан, П. Козланюк, К. Пелехатий), та відзначено важливу роль газети у партійному й повсякденному житті [27]. У другому виданні УРЕ (1978 р.) поінформовано лише, що газета була створена «після

возз'єднання Зах. України з Рад. Україною», повідомлено про періодичність її виходу, мову видання, дату виходу першого номера, перерву у її виданні під час Другої світової війни та відновлення 1944 р. [28].

Однак газета «Вільна Україна» залишилася поза увагою видавців Енциклопедії Українознавства та Української Літературної Енциклопедії, тому повніші відомості про неї й оцінку її з сучасних позицій знаходимо тільки в Енциклопедії Сучасної України [20] та Енциклопедії Львова [19], гасла до яких підготували М. Комариця та Р. Генега відповідно. Бібліографію газети зібрав Б. Грановський, і сьогодні вона висвітлена у довіднику «Історія національного друку України в бібліографії за 1483—2000 рр.», основний масив якої представлений у розділі «Поіменна періодика» (підрозділ «Газети») [1]. Тут репрезентовано здебільшого статті, надруковані у 50—80-х рр. до ювілеїв газети, а також критичні замітки з приводу її публікацій, роботи редакції. Серед їх авторів — Г. Вартанов, В. Загородній, М. Ільницький, В. Мартинов, М. Матвійчук, Л. Речмедін, Є. Шевців. Зібрана Б. Грановським бібліографія «Вільної України» цінна для дослідження історії газети та розвитку видавничої справи, хоча й не відображає, очевидно, всіх публікацій, надрукованих у радянський період, про це видання. Цікаву інформацію про львівську поліграфічну базу і газети, які видавалися тут упродовж 45 років, містить також праця мемуарного характеру М. Гринькевича «Творці магічної шпальти», один із розділів якої — «Вільняки» — присвячено діяльності редакції «Вільної України» у 1970—1990-х рр. [4]. Розглядаючи періодику Західної України 1939—1940-х рр. як специфічну підструктуру системи масової інформації і пропаганди, певну презентацію матеріалів газети зробила А. Сімутіна, яка на прикладі переглянутих десяти номерів за січень 1940 р. спробувала провести їх кількісний аналіз щодо «оригінальності, фактологічності, інформативності, загальної тональності та спрямованості» [25, с. 319—322].

Однак, щоб об'єктивно оцінювати тематику публікацій газети «Вільна Україна», необхідно мати певне уявлення про обставини її створення, структуру й особовий склад редакції. Видавнича тяглість газети дозволяє хронологічно виділити три основних етапи у її функціонуванні, які охоплюють: 1939—1941 рр., 1944—1991 рр., 1993 р. — і до сьогодення. Найбільш неоднозначним є, на нашу

думку, початковий період її виходу, що зумовлено насамперед відсутністю архівних документів редакції газети «Вільна Україна»: її фонд Р 3219, що зберігається у Державному архіві Львівської області (далі — ДАЛО), містить лише накази та звіти за 1944—1991 рр. й особові справи за 1947—1991 рр. Хоча у складеній архівістом О. Олесю історичній довідці на цей фонд немає безпосередньої вказівки про втрату матеріалів за 1939—1941 рр. [22, с. 1—3], однак опрацювання справи 76 — документів про відзначення 30-річчя газети 1969 р. (редакція, розшукуючи своїх колишніх працівників, звернулася до інших видавництв з проханням відгукнутися тих, хто може надати інформацію про їхню долю) — дають підстави стверджувати про їх можливе знищення під час Другої світової війни. Частково відтворити обставини створення газети, формування особового складу та діяльність редакції у цей час дозволяють спогади її працівника Л. Речмедіна, опубліковані на шпальтах «Вільної України» 1974 р. [24], а також фрагментарно збережені у фонді Р131 (ДАЛО, «Міжобласний комітет профспілки працівників поліграфічної промисловості західних областей України») [5] відомості про роботу її профспілки і, звичайно, — безпосередньо матеріали газети за 1939—1941 рр. Важливим джерелом є також наявні довідкові видання: Українська Радянська Енциклопедія, Енциклопедія Українознавства, Енциклопедія Львова, Енциклопедія Сучасної України та «Українська журналістика в іменах», які містять інформацію про окремих співробітників редакції.

Так, зібрані нами матеріали засвідчують: наприкінці вересня 1939 р. разом із частинами Червоної армії до Львова прибула група українських радянських журналістів, скерована сюди Центральним Комітетом Комуністичної партії (більшовиків) України, із завданням — «допомогти організувати видання радянської преси». У цій групі були: Павло Животенко, Федір Маківчук, Григорій Гаркавенко, Остап Курінний, Яків Болоненко, Іван Печенко та Леонід Речмедін. Радянські журналісти розташувалися у приміщенні редакції газети «Діло» (пл. Ринок, 10), де в перші тижні вони не тільки працювали, а й жили. Формування редакції відбувалося швидкими темпами та за підтримки владних структур. Необхідним було залучення місцевих кадрів, які добре знали особливості галицького соціуму. Так, уже в перші дні за рекомендацією уповноваженого Політуправління Ук-

раїнського фронту, тодішнього редактора республіканської газети «Комуніст» Андрія Чеканюка, для творчої роботи у новоствореному пресовому органі були направлені західноукраїнські письменники Олександр Гаврилюк, Ярослав Галан, Петро Козланюк, Кузьма Пелехатий, Степан Тудор [24, № 189, с. 4].

Згадані радянські та західноукраїнські журналісти становили основу, «хребет» редакції, до складу якої поступово долучались інші працівники (коректори, кур'єри, друкарки та ін.). Пошук фахівців здійснювався, зокрема, за допомогою відповідних оголошень на шпальтах газети. Так, уже в № 2 за 1939 р. було вміщено повідомлення про те, що редакція газети «Вільна Україна» запрошує на роботу «2 коректорів, 2 друкарок, 1 стенографістку-друкарку, що добре володіють українською мовою». Нами встановлено, що особовий склад редакції на початку 1940 р. нараховував 99 працівників [15, арк. 21].

Архівні документи дають підстави припустити, що на базі «Вільної України», можливо, планувалося створення потужного видавничо-поліграфічного комплексу, який би включав підрозділи редакції, видавництво та декілька львівських друкарень. Так, згідно з наявними матеріалами, до середини 1940 р. у підпорядкуванні газети було п'ять друкарень, які містилися у приміщеннях на вул. Підвальної, 3; Мілковського, 5; Чацького, 9; Бляхарській, 11; Вірменській, 23 [15, арк. 21]. Чотири останні друкарні після організації Укрполіграфтресту навесні 1940 р. перейшли на його баланс [13, арк. 4]. Від початку лютого 1941 р. газета почала тиражуватися у друкарні видавництва «Вільна Україна», розташованій на вул. Сокола, 4 (1941. — № 26. — С. 4).

Із збільшенням персоналу редакції відбувалися зміни у її структурі. Так, вже у 12-му номері газети від 7 жовтня 1939 р. були подані телефони двох її відділів («Робітниче життя» та «Сільське життя»). Після переїзду редакції наприкінці жовтня 1939 р. у приміщення на вул. Підвальної, 3 був утворений відділ інформації (1939. — № 22. — С. 4), а в грудні газета повідомила телефони ще двох підрозділів — «Відділу листів і робселькорів» та «Промислово-транспортного відділу» (1939. — № 65. — С. 4). На початку січня 1940 р. редакція, очевидно, перейшла на цілодобову роботу, бо у вихідних даних газети від 6 січня подано також телефон «Нічної редакції» (1940. —

№ 5. — С. 6). Формування її структури активно здійснювалося впродовж усього 1940 р., зокрема, були утворені такі підрозділи: «Сільськогосподарський відділ» (1940. — № 11. — С. 6), «Відділ радянського будівництва і торгівлі» (1940. — № 14. — С. 6), «Відділ партійного життя», «Відділ пропаганди» (1940. — № 90. — С. 6). Відбувалися також певні організаційні перебудови (зміни назв підрозділів, їх укрупнення): так, «Відділ інформації» наприкінці липня 1940 р. став «Відділом внутрішньої інформації» (1940. — № 168. — С. 6), у середині серпня виокремився «Відділ культури і мистецтва» (1940. — № 192. — С. 4). Однак уже 20 серпня у переліку підрозділів редакції подані такі структури: «Економічний відділ», «Відділ листів і робселькорів» та «Відділ партбудівництва і пропаганди» (1940. — № 194. — С. 6), який незабаром був поділений на два окремі відділи (1940. — № 202. — С. 6). Наступні й останні реорганізаційні зміни у складі редакції у передвоєнний час відбулися, очевидно, на початку червня 1941 р.: до її нової структури ввійшли відділи партбудівництва, партпропаганди, сільськогосподарський, промтранспортний, листів і робселькорів (1941. — № 131. — С. 4).

Перелік підрозділів редакції, поданий нами за матеріалами газети, можливо, не цілком повний. Відсутність архівних документів не дозволяє відтворити вповні всю її структуру. Ймовірно, що редакція подавала перелік тільки своїх телефонізованих відділів.

Однак формування структури редакції, у діяльності якої значне місце відводилося партійній роботі і пропаганді, засвідчує оформлення її як провладної радянської пресової установи. Зрештою, підпорядкованість газети місцевим органам влади також чітко відображена у змінах її підзаголовка. Так, 1939 р. від № 1 до № 6 вона виходила як «Орган Політичного Управління Українського Фронту», від № 7 до № 63 — як «Орган Тимчасового Управління м. Львова», від № 64 до № 72 — як «Орган Львівського обкому, міськкому КП(б)У та облвиконкому», від № 73 у 1939 р. до № 7 у 1941 р. — як «Орган Львівського обкому, міськкому КП(б)У та облвиконкому», а від № 8 до № 149 у 1941 р. — як «Орган Львівського обкому, МК КП(б)У та обласної Ради депутатів трудящих». Про постійний контроль владою діяльності редакції опосередковано згадує у своїх спогадах й Л. Речмедін, зазначаючи: «За першими кроками «Вільної України» уважно стежили секретар ЦК КП(б)У М. О. Бурмистрен-

ко, завідуючий відділом пропаганди і агітації ЦК КП(б)У Й. Г. Лисенко... редактор газети «Комуніст» А. Т. Чеканюк, які тоді перебували у Львові». Представники влади часто телефонували до редакції, інформували про роботу Тимчасового управління м. Львова, робили зауваження щодо чергових номерів газети. Так, за їх порадою у газеті було запроваджено рубрику «Знатні люди Радянської України», де друкувалися нариси про передовиків промисловості і сільського господарства УРСР [24, № 191, с. 4].

Попри відсутність документів редакції безпосередньо за 1939—1941 рр., певне уявлення про зміни у її структурі, зокрема 1940 р., дають протоколи засідань профспілкового комітету «Вільної України». Хоча ці документи збереглися лише частково, проте з них ми дізнаємося про коло обговорюваних питань на зборах і засіданнях профспілки, які також торкалися й організації роботи у редакції, видавництві та друкарні, зокрема, вирішувалися проблеми побутового характеру [9, арк. 77, 87—88], забезпечення спецодягом працівників друкарні, а також типові для радянського часу питання, як-от розгортання соціалістичного змагання [9, арк. 87]. На загальних зборах керівництво ознайомлювало працівників з важливими державними документами, які після формального обговорення одногослосно підтримувалися. Так, колективом газети вивчалася доповідь В. М. Молотова на VI сесії Верховної Ради СРСР, а також рішення IV і VI сесій Верховних Рад УРСР та СРСР [13, арк. 9—10]. Показовою для характеристики і розуміння непростих тогочасних взаємин є інформація про мітинг робітників газети «Вільна Україна» 26 червня 1940 р. [13, арк. 7—8], на якому одноставно було підтримано «Звернення Всесоюзної Центральної Ради професійних спілок до всіх робітників і робітниць, інженерів, техніків і службовців, до всіх членів професійних спілок» щодо збільшення тривалості робочого дня до восьми годин, переходу з шестиденного на семиденний робочий тиждень та заборону самовільного переходу робітників і службовців із підприємств та установ (1940. — № 147. — С. 1).

Трагічно склалася доля одного з організаторів газети «Вільна Україна» та її перших працівників — Михайла Михайловича Заяця [26]. М. Заяць народився 18 грудня 1889 р. в сім'ї священика у с. Горожанка-Мала Рудківського повіту, біля Миколаєва. Після закінчення народної школи у рідному селі та гімназії у Львові на-

магався вступити на юридичний факультет Львівського університету, куди його не прийняли через т. зв. «п'ятипроцентну квоту» — обмеження вступу для українців. Тож продовжив навчання в Університеті м. Грац (Австрія). Однак через скрутне матеріальне становище був змушений повернутися додому. 1908 р. М. Заяць став студентом філософського факультету Львівського університету. Через деякий час перевівся на юридичний факультет, який успішно закінчив.

Після Першої світової війни він брав активну участь у громадському житті Галичини: був членом Галицького комітету допомоги голодуючому населенню Росії, центрального комітету організації «Народна Воля» та одним із засновників «Сельробу». За активну противладну позицію неодноразово заарештовувався польською поліцією. Окрім адвокатської практики, займався також журналістською діяльністю.

Від вересня 1939 р. М. Заяць працював у редакції газети «Вільна Україна». На її шпальтах були опубліковані такі його статті й замітки: «Система заробітної плати в шляхетській Польщі» (1939. — № 13. — С. 3); «Безробітні одержують роботу» (1939. — № 22. — С. 4), «Гості з Донбасу» (1939. — № 24. — С. 3), «Чесно служи трудящим» (1939. — № 26. — С. 2), «Червоне весілля» (1940. — № 25. — С. 4), «Новими шляхами» (1940. — № 26. — С. 4).

Через півроку (22 березня 1940 р.) був заарештований органами НКВС. Згідно з офіційною інформацією, помер у тюрмі 23 вересня 1943 р., реабілітований за відсутністю складу злочину 1956 р. Серед документів профспілки редакції нами виявлено частину протоколу від 19 квітня 1940 р. (його перша сторінка відсутня), де побіч питань контролю за нарахуванням заробітної плати та роботою буфету розглядалося також питання «про виключення з членів Спілки Заяця М. М. як випадково попавшого в члени Спілки (зараз заарештованого НКВС)» [8, арк. 207].

Доля М. Заяця свідчить, що формування особового складу редакції відбувалося під невсипущим наглядом не тільки владних структур, а й каральних органів. У таких умовах кожне необачно сформульоване речення могло слугувати вироком для журналіста і редактора, становити реальну загрозу їхньому життю. І це, без сумніву, не могло не відбитися на змісті публікацій газети.

У цьому контексті особливої уваги заслуговують відомості про керівну ланку — очільників редакції газети «Вільна Україна», які головню відповідали за опубліковані матеріали. Так, її перший відповідальний редактор (1939 № 1—19), Павло Миколайович Животенко, народився 1903 р. у сім'ї робітника-арсенальця у Києві. Брав участь у Громадянській війні — був бійцем 11-ї кавалерійської дивізії 1-ї Кінної армії С. Будьонного. Член ВКП(б). До «Вільної України» працював у радянських пресових органах «Зоря Востока», «Вокруг света», «Трамвайний сигнал», «Христинівський залізничник», «Голос колгоспника» (Тараща), «Колгоспна правда» (Умань), «Пролетарська правда» (Київ). Після призначення новим відповідальним редактором Павла Колесніченка став його заступником (1939 № 59—68). Перед війною закінчив Український комуністичний інститут журналістики у Харкові. У 1941—1945 рр. служив в армії: брав участь у німецько-радянській війні. Після демобілізації працював редактором снятинської та коломийської районних газет (1944 р.) [3, с. 133—134]. Від 1945 р. був власкором редакції газети «Вільна Україна» [7, арк. 40]. У 1950-х рр. П. Животенко працював власкором республіканських газет «Правда України» й «Радянська правда» [3, с. 134].

Про особу ж П. Колесніченка, який очолював редакцію від № 20 за 1939 р. і до останнього номера газети у червні 1941 р., нам не вдалося розшукати конкретніших відомостей: до святкування ювілею газети 1969 р. планувався спеціальний внутрішній випуск, у якому мали бути представлені матеріали про перших співробітників редакції [16, арк. 5], однак цього номера ми не знайшли ні в архівних документах, ні безпосередньо у комплектах газети. Не подав про нього також жодних відомостей у своїх спогадах і Л. Речмедін.

Небагато інформації вдалося встановити і про інших працівників редакції. Як вже зазначалося, її склад був сформований за рахунок радянських та місцевих західноукраїнських журналістів. Цінні відомості про тогочасний апарат редакції містить лист одного з її працівників — Г. Гаркавенка, надісланий до газети «Вільна Україна» з нагоди святкування її ювілею 1969 р. [16, арк. 29—30] Так, з його листа дізнаємося перш за все про самого адресанта: Григорій Кононович Гаркавенко до переїзду у Львів працював в одній із газет у Дніпропетровську, а в редакції «Вільна Україна» завідував відділом економіки (цей відділ тоді налічував сім літпрацівників). Воював,

потрапив у полон, був в'язнем концтабору Бухенвальд. Після війни, до 1953 р., працював кореспондентом РАТАУ—ТАРС по Дніпропетровській області, згодом — власкором редакції газети «Днепровская правда». Був членом КППС від 1932 р. та членом Спілки радянських журналістів. Згідно з поданою ним інформацією, його заступником 1940 р. був Володимир Конвісар. У відділі Г. Гаркавенка також працювали Іван Туз (із новоприбулих радянських журналістів), що загинув під час війни, та Крип'янович (із місцевих журналістів), яких він згадує як найкращих працівників свого підрозділу.

На основі відомостей у листі Г. Гаркавенка вдалося поновити прізвища керівників і відповідальних осіб редакції у 1939—1941 рр. Так, її відповідальним секретарем деякий час (очевидно, до березня 1940 р.) був Федір Юрійович Маківчук — згодом відомий український сатирик, гуморист і журналіст, редактор газети «Ленінська молодь» у 1940—1941 рр., а після війни — довголітній головний редактор «Перця» [2]. Згодом, від 1940 р. та до останнього передвоєнного номера газети у 1941 р., відповідальним секретарем редакції працював Леонід Остапович Речмедін, який після війни став заступником редактора газети «Радянська Україна», а в 60-ті рр. працював в апараті ЦК КППС. Секретарем парторганізації був Іван Никодимович Федосенко, який трудився у газеті «Вільна Україна» літредактором. У 1960-ті рр. він проживав і працював в Івано-Франківську. Відділом пропаганди завідував Левко Сокіл, який загинув на війні, у боях під Сталінградом. До «Вільної України» він працював у Дніпропетровську, в молодіжній газеті «Більшовицька зміна». Відділом листів і робселькорів завідував Олександр Тимофійович Козачок. На основі протоколів профспілки нами також встановлено, що 1940 р. він був головою фабрично-заводського комітету (місцевому) редакції газети «Вільна Україна». Його особу яскраво характеризує той факт, що, перебуваючи на посаді голови, він, очевидно, зловживав своїм становищем, а саме — присвоїв зібрану ним суму членських внесків за січень—лютий 1940 р. На засіданні місцевого редакції 6 грудня 1940 р., де розглядалося це питання, було вирішено: «Повідомити Велико-Мостівський РК КП(б)У про присвоєння Козачком членських внесків і справу його передати слідчим органам» [14, арк. 4]. Як склалась у подальшому його доля — точно невідомо, за інформацією Г. Гаркавенка, він не повернувся з фронту.

Цей випадок із привласненням коштів доводить, що декларація радянського способу життя для багатьох була здебільшого лише зовнішньою формою прояву моральних цінностей, формальною стороною, своєрідним захистом в умовах репресивної «сталінсько-берієвської» машини. Підтверджує цю думку також розповідь Л. Речмедіна про долю радянського журналіста Йосипа Позичанюка (згодом — активного члена ОУН та Головної команди УПА, військового журналіста УПА [21]), який до «Вільної України» працював кореспондентом газети «Комсомолец України» по західних областях. Які саме факти слугували підставою недовіри до нього працівників редакції — не вдалося точно з'ясувати: за свідченням Л. Речмедіна, той пропагував «зерна націоналістичної ворожнечі» та «злигався з підозрілими людьми». За тиждень до початку війни поведінка Й. Позичанюка обговорювалася на комсомольському бюро, де йому було винесено сувору догану. З приходом німецьких військ Й. Позичанюк перейшов до них на службу і «вже на другий день виступав по радіо і «викривав»... радянських журналістів» [24, № 198, с. 4.].

1949 р. з нагоди святкування десятої річниці газети окремі колишні працівники газети були нагороджені почесними грамотами та грошовими преміями. На основі списку премійованих осіб вдалося встановити ще декілька прізвищ перших співробітників редакції. Так, Федір Максимович Коба працював у газеті «Вільна Україна» з 1939 р., а після війни став кореспондентом республіканської газети «Радянська Україна» по Львівській області. Самійло Іванович Маляр завідував партійним відділом газети «Вільна Україна», а після війни був слухачем Вищої партійної школи у Києві. Л. Дяденко працював у редакції газети «Вільна Україна» до 1941 р., у повосенний час став завідувачем одного з відділів редакції газети «Львовская правда» [12, арк. 88]. Семен Філатович Мажуло працював у «Вільній Україні» з 1940 р., завідував відділом радянського будівництва [12, арк. 90].

Однак наявні архівні документи переважно не подають відомостей про місце народження працівника, тому доволі важко встановити, працівник був із місцевих кадрів чи прибулий. Як вказувалося, майже від початку створення газети у її редакції працювали західноукраїнські журналісти і письменники. «Трьома побратима-

ми» назвав у своїх спогадах Л. Речмедін Я. Галана, П. Козланюка, К. Пелехатого, які «завжди були разом» та «спільно обговорювали плани своїх виступів у газеті». Власне завдяки їх журналістській ініціативі та професіоналізмові на сторінках газети було опубліковано чимало матеріалів про життя населення Львова та інших регіонів Західної України. Зокрема, лише за три місяці (жовтень, листопад, грудень) 1939 р. газета надрукувала 25 статей, кореспонденцій, репортажів і заміток Я. Галана [24, № 198, с. 4]. У яких саме підрозділах редакції працювали Я. Галан та К. Пелехатий, нами не встановлено: можливо, вони були співробітниками відділу культури і мистецтва, який очолював П. Козланюк [8, арк. 12].

Активно працював у редакції також західноукраїнський журналіст і письменник Михайло Рудницький, який часто виступав на шпальтах газети з літературно-критичними статтями, рецензіями на театральні вистави і нові твори письменників [24, № 199, с. 4].

Віднайдені нами архівні матеріали дають можливість поновити прізвища також рядових співробітників редакції газети «Вільна Україна» у 1939—1941 рр. Так, її фотокореспондентом був Ярослав Теодорович Савка, 1907 р. н., безпартійний, за соціальним походженням — із робітників. Художниками в редакції працювали Роман Іванович Чорній (1903 р. н.) [10, арк. 11] та Маріан Саулович Вайзер. Останній, закінчивши середню і художню школи у Львові, згодом навчався у Художній академії у Кракові. Деякий час він працював у «Графічних закладах Гегедіса» у Львові, а від 1938 р. — безробітний [8, арк. 86]. Роман Павлович Дяків (1915 р. н.; із сім'ї учителя української мови в Тернополі) був літпрацівником відділу культури і мистецтва редакції «Вільної України» [9, арк. 38]. Ізак Генякович Шварц (1905 р. н.; єврей, із робітників) [9, арк. 50] та Микола Якович Матвійчук, відомий західноукраїнський педагог, видавець і редактор [17; 18], працювали коректорами. Павло Федорович Сенюк (1914 р. н.; безпартійний, за походженням — селянин-бідняк) та Роман Дмитрович Козоріс (1922 р. н.; за походженням — із робітників) працювали у редакції кур'єрами [3, арк. 11]. У повоєнний час П. Сенюк став літпрацівником редакції газети «Вільна Україна» [6, арк. 10]. Посаду технічного секретаря редакції обіймала Анна Василівна Жидачек (1917 р. н.; за соціальним походженням — із службовців) [10, арк. 11], а Емілія Абрамівна Санд (1919 р. н.; із сім'ї

скрипалля-пенсіонера) працювала стенографісткою. До штату також входили: шофер — Володимир Олександрович Заяць (1911 р. н.) [9, арк. 12], прибиральниця — Марія Йосипівна Кордіак (1900 р. н.; дочка робітника) [8, арк. 65] та вартовий — Петро Вільгельмович Мосса (1912 р. н.) [8, арк. 66].

Виявлені нами матеріали, однак, не дають змоги ідентифікувати всіх працівників редакції газети «Вільна Україна». У документах засідань і зборів профспілки відомості про посади працівників часто відсутні, крім того, тут фігурують також прізвища співробітників видавництва та друкарні, що значно ускладнює процес ототожнення. Так, нами не з'ясовано, директором чого саме (видавництва, редакції чи друкарні) був (Д.?) Найда [15, арк. 21]; яку посаду займала Горницька (її прізвище часто фігурує у протоколах, зокрема, їй було доручено оформити договори про соціалістичне змагання серед друкарок редакції) [9, арк. 87]; де працював Василь Пилипович Кручкович (за походженням — із селян-середняків (с. Кудерявці Диділівського р-ну), а за соціальним станом — службовець): він належав до КОМЗУ і КПЗУ та попередньо працював у редакції «Комсомолец Західної України» [9, арк. 77].

Не вдалося встановити більш детальну інформацію і про згадуваних О. Курінного, Я. Болоненка та І. Печенка, тому очевидним є те, що повністю відновити склад редакції газети «Вільна Україна» за відсутності документів 1939—1941 рр. на сьогодні видається неможливим.

Усе ж представлені матеріали засвідчують: у зв'язку із політичними змінами, які відбулися у вересні 1939 р., а саме — окупацією СРСР Західної України, для утвердження нової влади на зайнятих територіях постала необхідність створення відповідних пресових органів, які б відстоювали і пропагували цінності радянського способу життя. З цією метою сюди з СРСР були скеровані журналісти, які у співпраці з місцевими кореспондентами розпочали у Львові видання газети «Вільна Україна». Формування структури й особового складу редакції відбувалося досить швидкими темпами під наглядом, з одного боку, органів влади, які контролювали її діяльність, та, з іншого боку, НКВС, доводом чого є трагічна доля західноукраїнського журналіста М. Заяця. Підпорядкованість газети владним структурам, яка відображена у її підзаголовках та назвах

відділів редакції, зумовила відповідну провладно орієнтовану тематику публікацій. Протоколи засідань і зборів профспілки засвідчують також її внутрішню організацію як підприємства радянського типу із притаманною йому атрибутикою соціалістичного змагання, святкування Першого травня, обговорення та одностайної підтримки державних документів. Поруч з тим пропагування досягнень радянської дійсності навіть для новоприбулих було часто лише зовнішньою формою — можливістю вижити в умовах репресивного сталінського режиму. Наглядними прикладами цього є випадок із привласненням коштів О. Козачком та переорієнтація у поглядах Й. Позичанюка.

В умовах радянської дійсності, поставлені перед важким моральним і матеріальним вибором, у редакції газети працювали місцеві журналісти і письменники. Очевидно, що страх за власне життя та стурбованість долею близьких спонукали їх до роботи у газеті. Все ж саме завдяки їх фаховості та знанню особливостей галицького середовища на її шпальтах було опубліковано чимало матеріалів про життя населення Львова та Західної України в умовах більшовицької окупації.

Представлені нами матеріали з історії створення газети, формування структури й особового складу редакції у 1939—1941 рр., коли кожне необачне слово могло становити реальну загрозу для життя журналіста чи редактора, є своєрідним «ключем» для кращого розуміння характеру добору публікацій у газеті «Вільна Україна».

1. *Грановський Б.* Історія національного друку України в бібліографії за 1483—2000 рр. / Борис Грановський. — К., 2003. — С. 259—307.
2. *Григораш Д.* Маківчук Федір Юрійович / Д. Григораш // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 1998. — Вип. 5. — С. 182—183.
3. *Григораш Д.* Животенко Павло Миколайович / Д. Григораш // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2000. — Вип. 7. — С. 133—134.
4. *Гринькевич М.* Творці магічної шпальти / Мирон Гринькевич. — Львів : Вільна Україна, 2005. — С. 70—84.
5. Державний архів Львівської області (далі — ДАЛО). — Ф. Р131, оп. 1 [Межобластной комитет профсоюза работников полиграфической промышленности западных областей Украины, г. Львов]. — 8 арк.
6. ДАЛО. — Ф. Р 3219, оп. 1, спр. 1: Накази по редакції № 3—45, 30 червня — 31 грудня 1944. — 46 арк.

7. ДАЛО. — Ф. Р 3219, оп. 1 (о/с), спр. 1: Штати і списки працівників за 1947 — 1949 роки. — 47 арк.
8. ДАЛО. — Ф. Р 131, оп. 1, спр. 3: Протоколы общих профсоюзных собраний, заседаний местных комитетов и производственных совещаний за 1939—1941 годы (5 декабря 1939 — 21 июня 1941). — 255 арк.
9. ДАЛО. — Ф. Р 131, оп. 1, спр. 4: Протоколы заседаний местных комитетов, счётных комиссий с приложением списка членов профсоюза писателей г. Львова, 6 декабря 1939 — 27 февраля 1941. — 217 арк.
10. ДАЛО. — Ф. Р 131, оп. 1, спр. 5: Протоколы общих собраний членов профсоюза и производственных совещаний за 1939—1940 годы (8 декабря 1939 — 8 января 1941). — 184 арк.
11. ДАЛО. — Ф. Р 3219, оп. 1, спр. 12: Листування з обкомом і райкомами партії, редакціями газет, радянськими письменниками та ін. з питань діяльності редакції, 14 квітня 1948 — 11 жовтня 1950. — 19 арк.
12. ДАЛО. — Ф. Р 3219, оп. 1, спр. 13: Накази по редакції № 1—200, 11 січня — 31 грудня 1949. — 218 арк.
13. ДАЛО. — Ф. Р 131, оп. 1, спр. 23: Протоколы общих собраний и производственных совещаний за 1940 г., 8 января 1940 — 24 декабря 1940. — 239 арк.
14. ДАЛО. — Ф. Р 131, оп. 1, спр. 24: Протоколы общих профсоюзных собраний, счётных комиссий, заседаний местных комитетов и их комиссий и другие материалы за 1940—1941 годы (9 мая 1940 — 13 июня 1941). — 75 арк.
15. ДАЛО. — Ф. Р 131, оп. 1, спр. 25: Списки предприятий, обслуживаемых межобкомом профсоюза, 5 февраля 1940 — 13 мая 1941. — 120 арк.
16. ДАЛО. — Ф. Р 3219, оп. 1, спр. 76: Документи про відзначення 30-річчя газети «Вільна Україна», 25 липня — 25 вересня 1969 р. — 68 арк.
17. *Дзьобан О. Матвійчук Микола Якович / О. Дзьобан // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2005. — Вип. 12. — С. 265—267.*
18. *Дзьобан О. Матвійчук Микола Якович / О. Дзьобан // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 2007. — Вип. 14. — С. 357.*
19. *Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького та І. Підкови. — Львів : Літопис, 2007. — Т. 1. — С. 388.*
20. *Енциклопедія Сучасної України. — К., 2005. — Т. 4. — С. 545—546.*
21. *Кость С. Позичанюк Йосип / С. Кость // Українська журналістика в іменах : матеріали до енциклопед. слов. — Львів, 1995. — Вип. 2. — С. 178—179.*
22. *Олесь О. Исторична довідка на фонд редакції газети «Вільна Україна» / О. Олесь // ДАЛО. — Ф. Р 3219, оп. 1 [Редакція газети «Вільна Україна»*

- Львівського обкому Компартії України і обласної Ради народних депутатів, 1944—1991 п/з, 1947—1991 о/с]. — 14 арк.
23. *Потятиник Б.* Медіа: ключі до розуміння / Борис Потятиник. — Львів : ПАІС, 2004. — 310 с. — Сер.: Медіакритика.
  24. *Речмедін Л.* Вересневі ранки / Леонід Речмедін // Вільна Україна. — 1974. — № 189. — 25 верес.; № 191. — 28 верес.; № 193. — 1 жовт.; № 198. — 8 жовт.; № 199. — 9 жовт.
  25. *Сімугіна А.* Періодика Західної України 1939 — 40-х рр. ХХ ст. як специфічна підструктура системи засобів масової інформації і пропаганди (За матеріалами газетної збірки ЛНБ ім. В. Стефаніка НАН України) / Алла Сімугіна // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. — Львів, 2003. — Вип. 11. — С. 311—328.
  26. *Сухонос Л.* Крізь терни — до правди, або Незакінчена розповідь про людину, якій ми зобов'язані віддати належне / Л. Сухонос // Вільна Україна. — 1989. — № 183. — 24 верес.
  27. Українська Радянська Енциклопедія. — К., 1960. — Т. 2. — С. 460.
  28. Українська Радянська Енциклопедія. — 2-ге вид. — К., 1978. — Т. 2. — С. 294.

Валентина Передирій

ЖУРНАЛ «РАДЯНСЬКИЙ ЛЬВІВ» (1945—1951 рр.):
ІСТОРІЯ ВИДАННЯ,
ПРОБЛЕМНО-ТЕМАТИЧНІ НАПРЯМИ ЗМІСТУ

Історія журналу «Радянський Львів» аналізується у контексті кампанії боротьби з проявами буржуазно-націоналістичної ідеології. Перегляд публікацій журналу засвідчив, що видання стало одним із засобів пропагування сталінської ідеології, однак редакція намагалася зберегти у змісті регіональну тематику та коло західноукраїнських авторів.

Ключові слова: сталінська ідеологія, компартійні постанови, регіональна тематика, буржуазний націоналізм, радянське суспільство, публіцистика, критико-бібліографічний відділ, культурно-мистецьке життя.

Історія журналу «Радянський Львів» проаналізована в контексте кампанії боротьби с проявленнями буржуазно-націоналістической идеологии. Ознакомление с публикациями журнала показало, что он стал средством пропаганды сталинской идеологии, однако